

Г.О. ПОПОВА. ХАРАКТЕР ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ДОНБАСУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РОКІВ

Характеризується процес функціонування правоохоронних органів в умовах наростання тоталітарного режиму. Зроблено спробу простежити трансформацію карально-репресивної функції правоохоронних структур Донбасу протягом другої половини 1920-х років. Зауважено, що превалювання класово-партійного підходу в процесі діяльності правоохоронців поступово перетворювало їх в знаряддя тоталітарного режиму.

Ключові слова: правоохоронні органи, міліція, суд, прокуратура, тоталітаризм.

Характеризуется процесс функционирования правоохранительных органов в условиях нарастания тоталитарного режима. Сделана попытка проследить трансформацию карательно-репрессивной функции правоохранительной структуры Донбасса на протяжении второй половины 1920-х годов. Замечено, что превалирование классово-партийного подхода в процессе деятельности стражей порядка постепенно превращало их в орудие тоталитарного режима.

Ключевые слова: правоохранительные органы, милиция, суд, прокуратура, тоталитаризм.

In the article the process of functioning of law enforcement authorities is characterized in the conditions of growth of the totalitarian mode. Among other, an attempt to trace transformation punitively repressive functions of law-enforcement structures of Donbass during the second halves of 1920th is done. It is noticed that predominating class party to approach in the process of activity of limbs of the law gradually converted them into the instruments of the totalitarian mode.

Key words: law enforcement, police, court, prosecutors, totalitarianism.

Правоохоронні органи кожної держави покликані захищати суспільство, громадян і державний лад від антиправових, злочинних посягань. У саме поняття «правоохоронні органи» вже закладена ідея охорони права. Проте, в умовах формування тоталітарної системи ці органи стали на захист державного апарату та антидемократичного режиму. Правоохоронні органи досить швидко перейняли на себе каральні функції й стали невід'ємним механізмом здійснення політичних репресій.

Процес функціонування правоохоронних органів в умовах посилення авторитарного режиму й переростання його в тоталітаризм відзначався цілою низкою особливостей. Насамперед це стосувалося політико-правового характеру всієї державної системи та конкретних її проявів на місцях, в регіонах. Актуальність даної теми зумовлена потребою ґрунтовного вивчення та переосмислення практики діяльності правоохоронних органів, з метою врахування досвіду їх функціонування в подальшому, зокрема – уникнення тих негативних явищ і тенденцій, що мали місце в досліджуваній період.

Зазначена тема загалом привертає увагу багатьох дослідників. Однак, функціонування правоохоронних органів в умовах посилення авторитарного режиму й переростання його в тоталітаризм протягом другої половини 1920-х років, зокрема на Донбасі, залишається недостатньо вивченим. Важливим доробком у дану проблематику є праця І. Г. Біласа¹, котра розкриває характер

© ПОПОВА Галина Олександрівна – здобувач Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

організаційно-структурної реорганізації в системі правоохоронних органів радянської держави, а й аналізує сутність цих змін та їх спрямованість на зміцнення тоталітарної системи. Значним внеском у дослідження зазначеної теми є збірник документів і матеріалів, підготовлений групою наукових співробітників НАВСУ під керівництвом П. П. Михайленка та Я. Ю. Кондрацьєва². Для філософсько-правового осмислення теми даної статті значну цінність представляють праці І. О. Ільїна³, О. Б. Мозохіна⁴, В. С. Нерсєсянца⁵, М. В. Работяжева та Е. Г. Соловійова⁶, П. Л. Фріса⁷ тощо. Окремі аспекти функціонування правоохоронних органів Донбасу розглядаються в роботах Г. Куромії⁸, Н. Г. Малярчук⁹, О. Міхеєвої¹⁰, Ю. Шаповала, В. Пристайка, В. Золотарьова¹¹ та ін. Наукова новизна даного дослідження обумовлена недостатнім і неповним аналізом питань, пов'язаних із функціонуванням правоохоронних органів Донбасу періоду другої половини 1920-х років.

Протягом 1920-х років у Радянському Союзі й УСРР, зокрема, формувалася досить своєрідна державно-правова система, котра поєднувала господарські, судові, політичні, військові, ідеологічні та репресивні функції. Вищі партійні інстанції здійснювали керівні функції (наприклад, у політичній та ідеологічній сферах) самі або ж шляхом кадрових призначень на всі ключові пости представників «номенклатурної касты»¹². Фактично майже від початку свого існування радянська держава була такою лише номінально, згідно назви. По суті це була диктатура своєрідної партійної касты, котра наприкінці 1920-х років переросла в одноособову тоталітарну диктатуру.

І. О. Ільїн вважав, що запровадження комунізму з допомогою сили та страху було неприродним і вело до системи терору. Комунізм не веде до справедливості. Він починає із закликів до «рівності»: так, як би рівність означала справедливий устрій життя. Однак, насправді, всі люди від природи не рівні й зрівняти їх природні властивості неможливо¹³. Тоталітаризм знищує право як гарантію державою визначених прав особи і замінює його моралізаторством, замішаному на етичному утилітаризмі, просякнutoму духом класової боротьби або стверджуючому пріоритет національних інтересів. Відбувається принципове зміщення сфер права та моралі, і навіть їх повне отождоження. Така мораль принципово імперсоналістична й автоматично перетворює людину на частину більш онтологічно реального і «правомірного», цілого, наприклад, держави. Людина в усіх випадках починає розглядатися як засіб для здійснення більш глобальних цілей, зникає як особистість, остаточно втрачає риси індивідуальності. Нічим не обмежена тоталітарна держава створює колосальний апарат придушення. Однак одні лише репресії не в стані забезпечити стабільність тоталітарного режиму. Для цього необхідно, щоб увесь народ став підлеглим не тільки диктатурі комуністичної партії, її центральному органу, але й доктрині комуністичного диктатора¹⁴. Особисте життя громадян безумовно мало бути підкорене державі. А безпосереднім контролером цього виступали правоохоронні органи.

Згідно В. С. Нерсєсянца, після 1917 року марксисты твердили про «відмирання буржуазного права». Відтак, безправ'я та свавілля сприймали й трактували не як природній і неминучий вираз й наслідок самого факту відсутності права загалом, і як певний, суб'єктивний (тобто цілком здоланий) недолік окремих осіб у вигляді порушення¹⁵. Таким чином, формувалася держава з відвертою антиправовою сутністю. Кримінальне ставлення до людини стало самою сутністю політики. А політика, визнаючи злочин корисним для революції, породила катастрофічну

деформацію правосвідомості в майбутньому. Так, вже на початку революції в широких колах народу (у тому числі й інтелігенції) формувалося усвідомлення того, що людина, пограбована революцією, може повернути собі своє майно любими шляхами. Саме звідси пішли безкінечні радянські «розтрати», «розкрадання», підкупи, хабарі: тобто це є або революційний грабіж, або ж свавільне самовинагородження постраждалого від революції. Правосвідомість народу знехтувала державною природою радянських експропріацій і захоплень і визнала її справою кримінального насилля. І на кримінал згори – стала відповідати «блатом» знизу¹⁶.

Протягом 1920-х років між органами ДПУ та НКВС УСРР не було чітко проведено межу стосовно виконання ними завдань із забезпечення державної безпеки та здійснення заходів з охорони громадського правопорядку. Внаслідок цього відбувалося дублювання функцій органів державної безпеки та міліції. Після призначення В. А. Балицького на посаду Наркома внутрішніх справ і Голови ДПУ цю проблему вдалося певною мірою вирішити. Слід зауважити, що в середині 1920-х років саме в діях Балицького стала досить відчутною тенденція вийти з-під контролю прокуратури та вищих державних органів УСРР. Він, серед іншого, у 1928 році націлював особливу увагу ДПУ на боротьбу з «ворогами народу» на Донбасі¹⁷.

Г. Куромія звернув увагу, що протягом 1920-х років існувала доволі непроста соціально-політична ситуація на Донбасі. Що особливо ускладнювало діяльність правоохоронних органів. У гірників були підстави вважати, що в країні утвердилося нове самодержавство: новий режим змінив однопартійну диктатуру, організував могутню таємну поліцію – ДПУ, й позбавив Ради та профспілки влади, перетворивши їх на допоміжні засоби. Одночасно вільний степ Донбасу й далі давав притулок куркулям, колишнім білим, махновцям та іншим утікачам, які прибуваючи сюди, ховали чи змінювали документи й працювали. При цьому, агентам ДПУ було важко проникнути в донбаські громади. Іноді навіть партійні секретарі підприємств ставали на захист своїх працівників, перешкоджаючи співробітникам ДПУ виконувати свої обов'язки¹⁸. Вже в 1920-і роки влада з допомогою органів ДПУ, шляхом репресивних заходів намагалася придушити невдоволення в суспільстві та вирішити проблему дешевої робочої сили¹⁹.

У другій половині 1920-х років ВКП(б) розпочала неухильне повернення до принципів «воєнного комунізму». Цей процес супроводжувався встановленням режиму одноособової влади Сталіна, поверненням до безмежного централізму та посиленням мілітаризації економіки й суспільства²⁰. Особливо така тенденція була відчутна на території промислового Донбасу. Проте, з огляду на своєрідну соціальну психологію й традиції населення цього краю (схильність до свободолюбства, значне поширення протестних настроїв тощо).

Після певного періоду організаційних пошуків протягом середини 1920-х років, у 1926 року українська міліція отримала затверджене ВУЦВК та РНК УСРР «Положення про робітничо-селянську міліцію УСРР», яким скасовувалися усі попередні положення ті інструкції²¹. Це дозволило на республіканському рівні уніфікувати роботу міліції. Згідно з положенням РСМ УСРР визначалась як адміністративно-виконавчий орган Радянської влади. Даний документ поклав на працівників міліції обов'язки з охорони порядку та громадської безпеки республіки, захисту населення від соціально небезпечних елементів. Крім того, особи, які вступали на службу, давали письмове зобов'язання працювати в міліції не

менше одного року. Останнє було спрямоване на подолання плінності кадрів та професіоналізації лав міліції.

У зв'язку зі структурними змінами та з огляду на стратегічний курс партії, у якому Наркомату внутрішніх справ відводилось неабияке місце, 28 березня 1927 року ВЦВК і РНК РРФСР затвердили нове Положення про НКВС. На перше місце було поставлене питання про «загальне адміністрування і встановлення охорони революційного порядку та громадської безпеки». У такому вигляді НКВС РРФСР і його фактична філія в Україні (як і в інших республіках) продовжували функціонувати в якості необ'єднаних наркоматів, хоча це було суто формально, до кінця 1920-х років²².

Судові органи протягом 1920-х років на Донбасі, з одного боку, залежали від виконкомів, а з іншого, в нових економічних умовах потрапляла в залежність від господарчих органів. Недостатня матеріальна забезпеченість примушувала працівників судової системи шукати інші, не завжди законні джерела існування.

Справи, порушені органами охорони праці проти адміністрації підприємств у судах затримувалися й лежали, очікуючи амністії. Мали місце легкі покарання (умовні або навіть лише догани) по справах про смертельні випадки, в котрих явно була винною адміністрація. Усе це підірвало авторитет судової влади, викликало зневір'я населення, щодо того, що можна знайти правду, звернувшись до суду. Внаслідок цього відбувалося змішування функцій різних гілок влади. Виникали явища, як кримінального так і цивільного характеру, що нічого не мали спільного з встановленим порядком вирішення спірних питань. Це – звернення до фільської, волосної та навіть окружної адміністрації, яка перебирала на себе функції суду й тим самим перебільшуючи дану їй законом владу²³.

Упродовж 1920-х років судові органи губерньські суди були наділені правом застосування спрощеного порядку судочинства (не заслуховувати свідків, відмовитись від слухання сторін і т. ін.)²⁴. Внаслідок цього, поступово стиралась різниця у повноваженнях між губерньськими (окружними) судами та органами ДПУ, котрі за рішенням Президії ЦВК СРСР від 17 серпня 1928 року отримали право позасудового покарання соціально небезпечних елементів.

Загалом, протягом 1920-х років судовий апарат, на який було покладено надзвичайно важливі завдання проведення слідства, виявлення винних і засудження їх відповідно до законів Радянської держави (а до 1922 року – керуючись тільки власною революційною правосвідомістю), виявився неспроможним підтримувати авторитет радянської судової влади на належному рівні. Превалювання класово-партійного підходу в процесі комплектування судових установ позначалося на їх дієздатності. Важкі економічні умови спричинювали значну плінність кадрів і перетворювали переважну більшість місцевих працівників судових установ на злочинців. Проте вже в 1927-1928 роках, в умовах «активного наступу на приватнокапіталістичний сектор» першочерговим завданням органів, що забезпечували революційну законність, було «забезпечення нормальних умов виконання п'ятирічки з усіх показників». Для того, щоб підняти авторитет судових установ, було запроваджено практику виїзних сесій, регулярних звітів з боку працівників судів і прокуратури на зібраннях робітничих або сільських колективів, розгортання критики та самокритики й співпрацю з пресою для популяризації роботи. Апарати прокуратури, судів, слідчих дільниць почали посилювати «висуванцями» з виробництва²⁵.

Для того щоб забезпечити створення карально-репресивної машини, здатної

задовольнити потреби тоталітарного режиму, було замало лише змін кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Тому утвердження сталінщини в СРСР і УРСР супроводжувалося серйозними структурно-функціональними змінами у діяльності тих органів, які традиційно називають правоохоронними, а досліджуваній період здебільшого іменували каральними. Внаслідок цього органи суду, прокуратури, державної безпеки, внутрішніх справ, виправно-трудова установи перетворилися на слухняне знаряддя в руках партійно-державної верхівки. Процес своєрідної «сталінізації» каральних структур відбувався поступово й значною мірою обумовлювався політико-ідеологічними, а не правовими чинниками. Проте низка деформаційних змін, таких, зокрема, як невинуватене розширення повноважень каральних структур, послаблення громадського контролю за ними, жорстка централізація, дегуманізація й тоталітаризація їх діяльності, знайшли відповідне відображення в законодавстві²⁶. Одною з невід'ємних ланок тоталітарного державного механізму були правоохоронні органи й насамперед ОДПУ-НКВС. Орган, котрий уособлював у собі риси політичної поліції, знаряддя тоталітарного апарату та замкненої кастової організації, став справжнім символом системи.

Ще у 1928 році в якості визначальної в каральній політиці Радянської держави була висунута ідея щодо подальшого загострення класової боротьби в процесі соціалістичних перетворень, боротьби з так званим «ворожим елементом»²⁷. Організаційно-правові передумови посилення діяльності каральних органів в Україні були глибоко пов'язані з помилковими, а під час навіть авантюрними, ідеологічними настановами партійно-державного керівництва країни. Передусім, це стосується теоретично безпідставної концепції загострення класової боротьби по мірі будівництва соціалізму, що Сталін та його оточення висунули в кінці 1920-х років. При цьому дійсні та надумані недоліки в роботі різних галузей народного господарства, науки, освіти, медицини, культури пояснювались шкідництвом, діяльністю «ворогів народу». На базі цієї теорії почалась масована обробка свідомості суспільства, яка розпалювала ворожість до «класових ворогів», сіяла в суспільстві підозру, породжувала провокаторів та донощиків²⁸.

Кримінально-правова політика України визначалась із Москви. 8 червня 1927 року було прийнято Кримінальний кодекс УСРР, котрий увійшов в історію як кримінально-правова база сталінського тоталітаризму. На його базі були здійснені найстрашніші репресії сталінізму проти українського народу²⁹. А правоохоронні органи отримали широкі повноваження. Проте в цій ситуації правоохоронці й самі були не захищені від політики терору, і в любий момент кожен із них міг стати сам жертвою репресій.

Поступово, із зміцненням Радянської держави та позицій центральної влади, звуженням повноважень республіканських владних структур, знижується й ступінь конфліктності між ними. Якщо за документами 1920-х рр. простежується намагання місцевої політичної еліти зберегти владу на рівні національних республік (у вигляді конфліктів щодо прямого керування з боку «московського центру» українськими установами)³⁰, то на кінець 1920-х рр. таких конфліктів стає дедалі менше. Навпаки, на рівні документації міліції та кримінального розшуку все більше підіймаються питання необхідності уніфікації дій, узагальнення оперативних даних, швидкого обміну інформацією та спільних дій щодо арешту злочинців, які переховуються, через непорядкованість стосунків республіканських правоохоронних органів, з легкістю переховуються на території інших республік, що увійшли до складу СРСР.

Централізаторські тенденції у системі правоохоронних органів давалися взяти вже на кінець 1920-х рр, на момент згортання нової економічної політики. Відмова від більш-менш ліберального за своєю суттю непу та перехід до жорстких форм стосунків з населенням – колективізація, прискорена індустріалізація, що супроводжувалися закріпленням у суспільній свідомості універсального ідеологічного конструкту – зумовили і зміни у стилі роботи та організаційній будові правоохоронної системи.

Починаючи з 1927 року незадоволення селян, які становили основну масу населення України, помітно зростало, виливаючись у ті чи інші форми протесту. Опір заходам радянської влади набував масовості та політичного забарвлення, що підтверджується, зокрема, активізацією діяльності ДПУ в сільській місцевості. Уже тоді в донесеннях ДПУ з'являються слова із зафіксованих інформаторами розмов селян про небезпеку голоду, про бажання повернути Українську Народну Республіку, добиватися незалежності України та економічної свободи. Більш освічені й активні складали навіть петиції, намагаючись ними тиснути на комуністів і об'єднувати селян³¹.

Д. Хоскінг зауважив, що спротив селян політиці колективізації та розкуркулення проявлявся зазвичай у виступах партійних уповноважених і представників ДПУ. Влада на це відповідала терором. При цьому активно використовувалися війська ДПУ³². Масова колективізація та розкуркулення, що набували все більшого розмаху з кінця 1920-х років, загострили політичну ситуацію на Донбасі. ДПУ брало безпосередню участь у цій кампанії розкуркулення й вирішувала долю кожного селянина та його сім'ї. Серед розкуркулених було чимало селян із бездоганим політичним минулим, колишніх червоних партизанів³³. Проте запущений маховик тоталітарної системи не розбирав – хто «чужий», а хто «свій». Правоохоронним органом при цьому випало служити виконавцем вказівок і настанов керівної партії.

Внаслідок реформи правоохоронних органів – ліквідації НКВС України згідно з постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 28 грудня 1930 року «Про ліквідацію Народного комісаріату внутрішніх справ України». А згідно з постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 29 грудня 1930 року керівництво діяльністю Головного управління міліції та карного розшуку замість ліквідованого НКВС покладалося на ДПУ УСРР. Таким чином, на початок 1930 років ОДПУ стало одним із визначальних органів правоохоронної системи.

Загалом, з кінця 1920-х років у СРСР, за ініціативи Сталіна, здійснювалася політика, що протиставляла себе економічній доцільності та полягала в ігноруванні законів економіки шляхом нарощування адміністративної сили державної влади й орієнтацію на командні методи управління. Незабаром ця політика утвердила практику адміністративного насилля та державного терору.

Доволі непроста й суперечлива соціально-політична ситуація на Донбасі, поряд із важкими умовами функціонування, значно ускладнювала діяльність правоохоронних органів. Окрім боротьби з кримінальними та іншими злочинами, з кінця 1920-х років, перед ними все більшою мірою поставали карально-репресивні завдання.

1. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. – К.: Либідь, Військо України, 1994. – Кн. 1. – 432 с. 2. Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. Історія міліції України у документах і

матеріалах: у 3-х т. – К.: Генеза, 1997. – Т. 2: (1917-1945) – 412 с. **3.** *Ильин И. А.* Религиозная философия // Сочинения в 2 т. – М.: Медиум, 1994. – Т. 2: Религиозная философия. – 576 с.; *Ильин И. А.* Политика и уголовщина. – М.: Русская книга, 1996. – С. 32-35. – (Собр. соч. : в 10 т. – Т. 2. / И. А. Ильин; кн. 1; сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы). **4.** *Мозохин О. Б.* Право на репрессии: Внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918-1953): монография. – М.: Кучково поле, 2006. – 480 с. **5.** *Нерсесянц В. С.* Философия права: Учеб. для вузов. – М.: Норма, 2005. – 656 с. **6.** *Работяжев Н. В.* Феномен тоталитаризма: политическая теория и исторические метаморфозы. – М.: Наука, 2005. – 327 с. **7.** *Фріс П. Л.* Нарис історії кримінально-правової політики України: Монографія / за заг. ред. М. В. Костицького. – К.: Атіка, 2005. – 124 с. **8.** *Куромія Г.* Свобода і терор у Донбасі: Україно-російське прикордоння, 1870-1990-і роки; пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеев; передм. Г. Немирі. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 510 с. **9.** *Малярчук Н. Г.* Репресії органів НК-ДПУ щодо російського населення Донбасу в 1919-1929 рр. // Історичні і політологічні дослідження. – 2003. – № 3/4. – С. 126–132. **10.** *Міхеева О. К.* Кримінальна злочинність і боротьба з нею в Донбасі (1919-1929). – Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. – 248 с. **11.** *Шаповал Ю. І.* ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. – К.: Абрис, 1997. – 608 с. **12.** *Політична історія України. XX століття: у 6 т.; за ред. І. Ф. Кураса (голова) та ін.* – К.: Генеза, 2003. – Т. 3: Утвердження радянського ладу в Україні (1921–1938) / С. В. Кульчицький (кер.), Ю. І. Шаповал, В. А. Греченко та ін. – С. 126. **13.** *Ильин И. А.* Религиозная философия // Сочинения в 2 т. – М.: Медиум, 1994. – Т. 2: Религиозная философия. – С. 283. **14.** *Работяжев Н. В., Соловьев Э. Г.* Феномен тоталитаризма: политическая теория и исторические метаморфозы. – М.: Наука, 2005. – С. 39. **15.** *Нерсесянц В. С.* Философия права: Учеб. для вузов. – М.: Норма, 2005. – С. 172-176. **16.** *Ильин И. А.* Политика и уголовщина. – М.: Русская книга, 1996. – С. 33, 34. **17.** *Шаповал Ю. І.* Цит. праця. – С. 27, 39. **18.** *Куромія Г.* Свобода і терор у Донбасі: Україно-російське прикордоння, 1870-1990-і роки; пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеев; передм. Г. Немирі. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 219, 220. **19.** *Малярчук Н. Г.* Репресії органів НК-ДПУ щодо російського населення Донбасу в 1919-1929 рр. // Історичні і політологічні дослідження. – 2003. – № 3/4. – С. 130. **20.** *Ізюмов В. І.* Стан політичного життя в УСРР У 20-ті роки XX століття // Історичні і політологічні дослідження. – 2003. – № 3/4. – С. 107, 108. **21.** *Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю.* Історія міліції України у документах і матеріалах: у 3-х т. – Т. 2: (1917-1945) – К.: Генеза, 1997. – С. 37-44. **22.** *Білас І. Г.* Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. – К.: Либідь-Військо України, 1994. – Кн. 1. – С. 100. **23.** *Міхеева О. К.* Кримінальна злочинність і боротьба з нею в Донбасі (1919-1929). – Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. – С. 142, 143. **24.** *Білас І. Г.* Цит. праця. – С. 91. **25.** *Міхеева О. К.* Цит. праця. – С. 145. **26.** *Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941) / [Усенко І. Б., Мироненко О. М., Чехович В. А. та ін.]; за ред. О. М. Мироненка, І. Б. Усенка.* – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – С. 163. **27.** *Мозохин О. Б.* Право на репрессии: Внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918-1953): Монография. – М.: Кучково поле, 2006. – С. 12. **28.** *Олійник О. І.* Народний комісаріат внутрішніх справ України (1917–1941рр.): структура, функції, діяльність: дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2000. – С. 121. **29.** *Фріс П. Л.* Нарис історії кримінально-правової політики України: Монографія / за заг. ред. М. В. Костицького. – К.: Атіка, 2005. – С. 97. **30.** **30.** *Міхеева О. К.* Цит. праця. – С. 106, 107. **31.** *Павлоградське повстання 1930 р.: документи і матеріали; упоряд. В. М. Даниленко.* – К.: Укр. письменник, 2009. – С. 14. **32.** *Хоскинг Дж.* Історія Советського Союзу. 1917–1991 / пер. с англ. П. Куценкова. – Смоленск: Русич, 2001. – С. 153. **33.** *Куромія Г.* Цит. праця. – С. 226, 228.